

ביאורים

בראשית השער, רבנו בחיי הקדים לבאר שישנם שני חלקים דרכם ניתן להגיע לעבודת ה'. חלקים אלו נקראים בלשוננו: "ההערה התוריה" ו"ההערה השכלית". בפרק זה אנו מתחילים להתבונן בהערה השכלית, הגדרתה, הדרך להגיע אליה ותכליתה.

אם ההערה התוריה היא הפניה של ה' לאדם דרך מצוות התורה כפי שהתבאר עד כאן, הרי שההערה השכלית היא הנתיב השני בו פונה ה' אל האדם, דרך שכלו והכרתו. כפי שכבר ראינו, ישנם מעלות וחסרונות בכל אחד משני הנתיבים הללו, ועל כן יש צורך בשימוש בשניהם על מנת שיוכל האדם להגיע לשלמות עבודתו. עניינה של ההערה השכלית הוא השימוש בחלק העליון ביותר שיש לאדם לצורך עבודת ה', המבדיל אותו הבדל איכותי ומשמעותי משאר כל הבריאה.

כיצד זוכה האדם להערה זו? בכך שמנתב את מחשבותיו למטרה זו ומקבל בדעתו לשים אותה מול עיניו כנושא המרכזי של חייו, דבר שמצריך בהמשך הדרך גם התנתקות מענייני העולם הזה ותאוותיו, כפי שידריך אותנו רבנו בחיי בימי הלימוד הבאים. בסופו של התהליך, כל עיסוקו יהיה בהעמקת הברור השכלי ביסודות המוכרים לבני האדם כמו אהבת האמת והחסד, גמילות טובה לטובים ורעה לרעים ועוד.

אך מכיוון שליסודות אלו פרטים רבים מאוד וקשה להקיפם בשכל בקביעות והתמדה, יצמצם את בחירתו לנושא המרכזי של החובה לגמול הטוב למטיבים לו ולגמול טובה לה' על החסד שעושה עימו. ומכיוון שיבין שאין אפשרות בפועל לגמול טובה לה' שהרי אין לבורא שום צורך בנתינתו, יכניע את עצמו בענווה על כל הטובה שגמל איתו ה', ויבין שהדרך היחידה לגמול לה' על טובתו היא ההליכה בציוויו וקיום תורתו.

רק באופן זה, שיבין האדם שהצלחתו תלויה בהכרת הטוב האלוהי והגמול שהיה ראוי ובלתי ניתן להעניק לו, ושהתחליף לגמול זה הוא ההשתדלות המרבית במה שמחוייב ומסוגל לעשות ושכל דרך אחרת אינה מביאה אותו לתכלית הרצויה, רק אז תשוקתו תהיה אמיתית ונכונה.

לצורך כך, מבהיר לנו רבנו בחיי שבראשית הדרך על האדם לקבל בדעתו את "מרירות הסם", דהיינו הנכונות המקדימה להתמסר לתהליך השינוי וההתעלות, ורק מתוך כך ניתן להתחיל את הצד המעשי של העבודה.

הרחבות

• רוח הקודש והשכל

וְהָיָה זֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים. רבנו בחיי מלמד שהאדם יכול להתעורר לעבודת ה' ולהבינה בשכלו גם שלא מתוך עבודה שכלית רגילה. התעוררות זו היא נטיעת הבורא בשכל האדם הכרות והבנות המקרבות אותו אליו, ומסגלות לאדם את היכולת למצוא את הבורא בכל מהלכי חייו.

הרב קוק מסביר שמעלה זו נקראת 'רוח הקודש' ומוסיף, שהמעלה הגדולה של רוח הקודש היא דוקא באופן זה של מציאת הבורא דרך כלי השכל: "רוח הקודש צריך להיות מחובר יחד עם השכל הטהור של האדם. כששניהם יחד עושים את בניני ההשגה, יצאו הדברים מזורזים יפה ומלובנים כראוי".

רגילים אנו לחשוב שההתגלות האלוהית מופיעה מעבר ליכולת ההשגה הטבעית של האדם. הנגזרת לכך היא שתפיסה בשכל היא ההפך מהמושג גילוי אלוהי, כיון שבה מודגשת עבודת האדם בעצמו ופיתוחו האישי את הכרותו. אבל: "כשמרגיל האדם את עצמו לשמוע קול ד' מכל דבר, בא העניין עד... השכל, שהוא דוקא הוא מכסה יותר מכל את העניין האלוהי, מפני שיעלה במחשבה שיש כאן כח שכלי מיוחד שעושה את הציוורים השכליים. אבל על ידי ההרגל הטוב, של הקשבת קול ד' בכל דבר, מתגלה אליו קול ד' גם בשכל, ואז דוקא בשכל ימצא את ההתגלות האלוהית האמיתית. וכל מה שיוסיף חקירה והתפלספות, יוסיף קדושת אמונה ודבקות, והערת רוח הקודש" [אורות הקודש א, עמ' רסח].

פֶּרֶק חֲמִישִׁי

וְרֹאיוּ לְנוּ עֵתָה לְבָאֵר אֶפְנֵי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית עַל דְּרַךְ הַשְּׂאֵלָה וְהַתְּשׁוּבָה עַד סוֹף הַשָּׁעַר, בְּעִבּוּר מַה שֵׁי שֵׁ בָּזָה מִן הַבְּאוּר וְהַגְּלוּי לְמַחְקָרָנוּ.

וְנֹאמַר, כִּי הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית הִיא הַזְּכָרָת הָאֱלֹהִים, אֵת הָאָדָם בְּאִמְצָעוֹת שְׂכָלוֹ, לְדַעַת אוֹתוֹ וְלַהֲכִיר סִמְנֵי חֻמָּתוֹ. וְהִיא זֶה מֵאֵת הָאֱלֹהִים. לְמִי שֶׁשָּׁם הַתּוֹרָה אוֹר לְנִתְיָבוֹתוֹ, כִּשְׁהוּא מוֹגִיעַ אֶל תְּכֵלִית שְׂכָלוֹ וּבְרוּר הַפְּרָתוֹ, וְהִיא נִכְסֵף לַהֲגִיעַ לְרִצּוֹן הָאֵל, וְלַעֲלוֹת בְּמַעְלוֹת הַחֲסִידִים, וּפְנֵה לְכַבּוֹ מְדַאָּגוֹת עוֹלָם הִזָּה וְטָרְדוֹתָיו.

אֶף הַדְּבָרִים אֲשֶׁר יִגִּיעַ בְּהֵם הָאָדָם לְעִנּוּן הַהֶעֱרָה הַשְּׁכֵלִית, שִׁיתְּבַרֵר אֲצֵלוֹ מַה שֶּׁנִּטְעַם הַבוֹרָא בְּשִׂכְל הַמְּדַבְּרִים, כִּשְׂפַח הָאָמֶת וְגוֹנַת הַפֶּזֶב, וּבַחֹר בְּצִדְקָה וְסוּר מַעוֹל, וְגַמְלָה בְּעֵלֵי הַטּוֹבָה בְּטוֹב וְהוֹדוֹתָם, וְגַמְלָה אֲנָשִׁי הַרְעָה בְּרַע וְגוֹנַתָם, וְלַהֲשִׁילִים עִם בְּנֵי הָאָדָם וְלַהֲטִיב עֲלֵיהֶם, וְלַשְׂקַל הַטּוֹבוֹת בְּשִׂבַח, וְהַצְּדָקוֹת בְּגִמּוּל, וְהַרְעוֹת בְּעִנְשׁ, וְיִתְרוֹן גְּמוּל עַל גְּמוּל, וְעִנְשׁ עַל עִנְשׁ, וְהַפְּחִילָה לַפּוֹשְׁעִים בְּשׁוֹבָם בְּאָמֶת.

וְכֹאֲשֶׁר תִּתְּבַרְרֶנָּה אֵלֶּה הַיְדִיעוֹת בְּנִפְשׁ הָאָדָם בְּדֶרֶךְ שְׂכָלוֹ וְהַפְּרָתוֹ, יְהִי שְׂכָלוֹ שְׁלֵם וְהַפְּרָתוֹ חֻזְקָה. וְאִם יִפְרִירוּ הָאֱלֹהִים דְּרַךְ טוֹבָתוֹ, יַעֲזוּר רַעֲיוֹנֵי נִפְשׁוֹ וּמַחְשַׁבְתּוֹ לְהִבִּין טוֹבָתוֹ עֲלָיו, וְיִחַזַּק הַפְּרָתוֹ בְּהֵם. וְכֹאֲשֶׁר יִשְׁתַּדֵּל לְסַפְּרוֹם וְלַעֲמֹד עֲלֵיהֶם בְּשְׂכָלוֹ, וְלֹא יִשְׁיֵג אֵת זֶה בְּעִבּוּר כְּלִילָתָם וְרָבָם, וְהַתְּמַדְתָּם וּמִשְׁכִּיתָם, יִתְּבַע אֵת נִפְשׁוֹ בְּמַה שֶׁהַתְּבַרֵר חִיבוֹ בְּשְׂכָלוֹ מְגִמּוּל בְּעֵלֵי הַטּוֹבוֹת בְּטוֹב וּבַחֹר בְּצִדְקָה, וְיִבְחַר לְגַמְלָה הָאֱלֹהִים יִתְּעַלָּה עַל רַב טוֹבוֹתָיו אֲצֵלוֹ. וְכֹאֲשֶׁר יִרְאֶה בְּעֵין לְכַבּוֹ שֶׁאֵין לוֹ יְכֵלֶת לָזֶה, עִם שֶׁאֵין הַבוֹרָא צָרִיךְ לוֹ, יִתְחַיֵּב לְהִפְנֹעַ וְלַהֲיֹוֹת שֶׁפֶל וְנִקְלָה אֲצֵל עֲצָמוֹ. וְאַחַר כֵּן יִתְּבַע אֵת שְׂכָלוֹ בְּמַעֲשִׂים אֲשֶׁר בְּהֵם יִתְכַן לְגִשְׁתׁוֹ וְלַהֲתִקְרַב אֶל הָאֱלֹהִים, כְּדִי שִׁיְהִי תַמּוּרֵת גְּמוּלוֹ, וְיַעֲרִירוֹ שְׂכָלוֹ עַל הַדְּרַךְ הַיְשָׁרָה בָּזָה.

וַיֹּאמֶר לְנַפְשׁוֹ: הָאֵם הַתְּבַרֵר אֲצֵלְךָ וְהַתְּקִים בְּדַעַתְךָ, שֶׁאֵת חַבּוּלָה בְּטוֹבוֹת בּוֹרְאֶךָ, וְקִנּוּיָה בְּרַב חֻסְדָּיו וְעִצְמוֹ תּוֹנֵתוֹ? וְתֹאמַר: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: הָאֵם דַּעַתְךָ לְפָרַע קֶצֶת מַה שֶׁאֵת חִיבָת לְבוֹרָא? אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כֵּן.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: וְהִיאֵךְ יִתְכַן לָךְ זֶה עִם רַפְיוֹן כְּסָפְךָ, אֵלָיו, וְאֵינְנו סוֹבֵל מִרִירוֹת הַרְפוּאָה אֲלָא מִי שֶׁהוּא נִכְסֵף לְבְרִיאוֹת, אֲבָל מִי שֶׁאֵינוֹ נִכְסֵף לְבְרִיאוֹת, לֹא יִסְבֵּל קִשֵׁי הַרְפוּאָה. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: כְּסָפִי חֻזַּק וְצַעֲרִי גָדוֹל לְפָרַע מִמָּה שֶׁתְּשִׁיג יְדֵי מִמָּה שֵׁי שׁ לַאֲלֹהֵי עֲלֵי, וְאַתָּה זָרַז אוֹתִי עוֹד.

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: אִם תֹּאמְרִי אָמֶת בְּאֲשֶׁר סַפְּרָתְךָ, אֲפֹשֶׁר שֶׁתְּצַלִּיחַ בְּךָ הַרְפוּאָה, וְאִם אֵינְנו אָמֶת כֹּאֲשֶׁר אָמַרְתְּ, לֹא תִפְתְּי אֲלָא נִפְשֶׁךָ, כִּי חַוּלָה כִּשְׁהוּא מִכְזָב לְרֹפֵא, אֵינְנו מוֹנְהָ כִּי אִם עֲצָמוֹ, וּמִפְסִיד הַרְפוּאָה טְרַחוֹ, וְיִכְפִּיל עַל חַוּלָה חֲלִיו. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: וְהִיאֵךְ יְהִי מִפְּנֵי הַכְּסָף לוֹ אוֹ הַרְפְּיוֹן בּוֹ?

אָמַר לָהּ הַשְּׂכָל: אִם יְהִי כְסָפְךָ לוֹ אַחַר יְדִיעָה בְּרוּרָה בְּעֵצָם מַה שֶׁאֵת חִיבָת לַאֲלֹהִים מִן הַגְּמוּל, וּמַעוּט מַה שֵׁי שֵׁ בִּכְלִתְךָ מִמּוֹנוֹ, וְכִי בְּהַתְּרַפּוּתְךָ בּוֹ מִפְּלַתְךָ, וּבְהַשְׁתַּדְּלוּתְךָ בּוֹ הַצְּלַתְךָ וְחִיּוּתְךָ, כְּסָפְךָ אָמֶת וְחִפְצְךָ נְחוּץ, וְאִם לֹא, הוּא שֶׁקֶר. אָמְרָה הַנֶּפֶשׁ: לֹא פִסַּק חִפְצִי מֵהִיּוֹת רַפָּה וְכְסָפִי כּוֹזֵב, מַעַת הַעֲרִירוֹ אוֹתִי? דְּבָרֵי הַיָּמִים הַקְּדָמוֹנִים שֶׁחֲלַפּוּ, עַד אֲשֶׁר נִתְבָּאֵר לִי בְּדֶרֶךְ הַחֻקָּה אָמַת מַה שֶׁזְּכָרְתוֹ, וְנִתְבַרֵר אֲצֵלִי מְדַרְךָ הַעֲרַת הַתּוֹרָה תַחֲלָה, וְאַחַר כֵּן בְּדֶרֶךְ הַרְאָה הַשְּׁכֵלִית, עַד שֶׁשָּׁב כְּסָפִי אָמֶת וְחִפְצִי בְרוּר.

הַזְּכָרָת הָאֱלֹהִים - השכל הוא מה' להזכיר ולעורר את האדם. **אותו** - את ה'. **מה שֶׁנִּטְעַם וכו'** - הישרות הטבעית שבאדם. **וְיִתְרוֹן גְּמוּל עַל גְּמוּל** - ההבדל במידת השכר תלויה כפי מעלת המעשה הטוב. **דְּרַךְ טוֹבָתוֹ** - הדרך הטובה לאדם. **טוֹבָתוֹ עֲלָיו** - הטובות שה' נותן לאדם. **וּמִשְׁכִּיתָם** - ממשיכים במתמידות. **לְנַפְשׁ** - כוחות הרצון שבאדם, עצמיותו. **חַבּוּלָה** - ממושכנת כתמורה. **רַפְיוֹן כְּסָפְךָ** - מיעוט רצונך והשתוקקותך. **תַּפְתִּי** - תרמי. **מוֹנְהָ** - מרמה. **מַעַת הַעֲרִירוֹ אוֹתִי וכו'** - למרות התעוררותי מידיעת סיפורי התורה והשכר והעונש העולה מהם, עדיין רצוני היה חלש.

